

JOSEPH SANDLER – O konceptu projekcijske identifikacije, aktualizaciji in odzivnosti na vlogo¹

Joseph Sandler (umrl 1998), imenovan tudi tihi revolucionar v psihoanalizi, je skušal združevati poglede šole objektivnih odnosov s šolo psihologije jaza. Je avtor nekaterih znanih konceptov, kot so npr. predstavní svet (representational world), preteklo in sedanje nezavedno, aktualizacija in odzivnost na vlogo.

Svoj pogled na projekcijsko identifikacijo je Sandler predstavil predvsem v prispevku iz leta 1987. Kot predstavnik psihologije jaza je želel Sandler preokviriti koncept projekcijske identifikacije tako, da bi bil razumljiv tudi analitikom iz drugih šol. Svoje razmišljanje začne z opazko, da je koncept pri nekleinenskih analitikih slabše sprejet, saj izvira iz dela M. Klein in je za njegovo razumevanje in uporabo potrebno biti do neke mere »posvečen« v kleinensko teorijo in tehniko. Pa vendar se je koncept z desetletji prijel tudi v drugih šolah, dobil različne pomené in se razširil. Ta »kolektivna« in »elastična« narava koncepta zdaj onemogoča njegovo jasno opredelitev, zato je vedno pomemben kontekst, znotraj katerega se projekcijska identifikacija omenja. Sandler omenja različne motive in posledice projekcijske identifikacije, npr. projekcija v objekt kot način kontrole objekta, ki preti z nevarnostjo; projekcija dobrega dela sebe z namenom zaščititi ga pred lastnimi slabimi objekti; projekcija slabih delov z namenom, da se jih znebi ali da napade objekt. V prispevku sledi razvoju koncepta in opredeli tri faze razvoja in hkrati tri možne načine delovanja tega mehanizma. Pri tem se izogne mistificiranim kleinenskim metaforam kot so npr. dobra in slaba dojka.

Prva faza projekcijske identifikacije: Sandler poudari, da M. Klein v skladu s svojo teorijo razume projekcijsko identifikacijo kot mehanizem, ki deluje na ravni notranjih objektov, na ravni fantazije - nezavedne fantazije. Na tej ravni posledice mehanizma niso vidne v resničnosti, se nikakor ne dotaknejo zunanjega objekta. Tičejo se povsem notranjega – Sandler bi dejal – predstavnega sveta, znotraj katerega posameznik uravnava napetosti in razmerja med sebe (selfom) in objektom kot notranjim. Tak pogled je značilen za M. Klein,

¹ Prispevek je pripravljen za seminar Slovenskega društva za psihoanalitično psihoterapijo 16. marca 2019.

ki sicer piše o transferju, skoraj nič pa o kontratransferju oziroma le-tega vidi kot oviro pri uveljavljanju analitikovih tehničnih sredstev. Sandler meni, da Kleinove enačenje projekcijske identifikacije kot mehanizma, ki deluje v načinu »tu in zdaj« pri odraslih ter kot mehanizma, ki pomaga pri strukturiranju psihičnega sveta pri dojenčku, ni upravičena. Za to, da se projekcijska identifikacija sproži, mora obstajati meja med sebe (selfom) in objektom, zato lahko v zvezi z dojenčkom govorimo le o *poskusnih* identifikacijah in projekcijah, ne pa o projekcijski identifikaciji. Pri osebi, ki je psihotična, ki torej nima jasne meje med sebe in objektom, je lahko blodnja o preganjanju poskus, da se ta meja začrta in lahko torej govorimo o okrepitvi delovanja projekcijske identifikacije z namenom vzpostavljanja meje. V zvezi s tem Sandler podaja tudi mnenje, da tudi pri odraslem človeku vedno obstaja težnja k rušenju meja med sebe (selfom) in objektom, kar se kaže kot kratkotrajno zlivanje oziroma identifikacija z drugo osebo (primarna zmešnjava med sebe in objektom), da bi se oseba v naslednjem trenutku praviloma dezidentificirala. Primer takšnega mehanizma vidi Sandler v tem, kako ljudje za nek trenutek začutimo fizično bolečino drugega ali telesno držo druge osebe pa tudi emocije drugih ljudi – kar se kaže kot empatija. Za nek trenutek torej lahko nekaj, kar nismo mi, občutimo kot del nas, a že trenutek kasneje postavimo mejo in jasneje ozavestimo, da to nismo mi.

Druga faza projekcijske identifikacije: S porastom zanimanja za kontratransfer se je spremenil tudi pogled na projekcijsko identifikacijo. Tako Heimannova kot Racker sta v 50-ih letih pisala o tem, da je kontratransfer pacientova stvaritev, del njegove osebnosti. Racker npr. piše, da projekcijska identifikacija pogosto najde cilj, npr. da analitiku povzroči občutke krivde, in ne le da pacient *pričakuje*, da se bo analitik tako počutil ali da *naj* bi analitik bil npr. žalosten. Tu gre torej za analitikovo identifikacijo z delom pacienta. Da bi lahko govorili o drugi fazi projekcijske identifikacije, se mora analitik identificirati »... bodisi s sebe (selfom) bodisi z objektom nezavednih fantazij v taki meri, da to prispeva k analitikovemu kontratransferju.«

Tretja faza: V tej fazi je projekcijska identifikacija opisna kot eksternalizacija delov sebe ali notranjega objekta direktno v zunanji objekt. Takšen premik v pogledu na ta mehanizem je omogočil predvsem W. Bion s konceptom kontejnerja in kontejniranja. Kontejniranje je proces, ki se prvotno odvija med materjo in dojenčkom. Mati kot kontejner sprejema projekcije in jih v idealnem primeru vrne otroku že predelane, tj. manj ogrožajoče, omiljene, in tako omogoči dojenčku, da jih ponotranji v svoj sebe (self), namesto da bi se jim moral

odreči ali jih transformirati (predvsem razcepiti) s pomočjo arhaičnih obrambnih mehanizmov.

Sandler pušča odprto vprašanje, kako lahko analitik ločuje med tistim, kar je vanj projiciral pacient in tistim, kar je del njega samega in s tem tudi zaključi svoje razmišljanje o projekcijski identifikaciji, katerega namen je bil, kot že rečeno, da koncept predstavi na način, ki bo razumljiv tudi nekleinenskim analitikom.

Sandlerjev originalni prispevek k projekcijski identifikaciji se skriva v njegovih konceptih aktualizacije in odzivnosti na vlogo (role responsiveness). Oba koncepta povezujeta intrapsihično z medosebnim poljem in koncepta sta med seboj neločljivo povezana.

Aktualizacija je poimenovanje, ki so ga uporabljali analitiki že pred Sandlerjem. Sandler uporablja pojem za opis izpolnitve nezavedne želje v realnosti. Kot osnovni gradnik človekove motivacije vidi željo – ne gon. Da bi se nezavedna želja izpolnila, lahko oseba spremeni *notranji svet* (s pomočjo fantaziranja, sanjarjenja in blodenj) ali pa *zunanji svet*. V predstavnem svetu pacienta biva predstava o objektu, predstava o sebi in pa predstava o interakciji, ki naj bi se zgodila med obema in ki ima težnjo aktualizirati se. Sandler daje primer otroka, ki si želi varnosti na način, da bi se oklepal matere. V predstavi o takšnem doseganju varnosti je tudi predstava, kako natančno naj bi se na oklepanje odzival objekt in kako bi takšna interakcija izgledala. Subjekt (pacient) torej lahko provocira ali manipulira z zunanjimi objekti, da bi ponavljal infantilne interakcije notranjih objektov, kot rečeno, predvsem za namene izpolnitve želja. Sandler poudarja predvsem željo po varnosti in zaščitenosti pa tudi željo po dokazovanju, dobrem počutju, obvladovanju in obrambi pred bolečimi občutki. Človekov značaj vidi kot skupek odnosov med notranjimi objekti in sebe (selfom), ki vedno znova težijo k aktualizaciji v življenju in na ta način sprožajo komplementarne odzive pri drugih ljudeh. Aktualizacija lahko uprizori tako prijetne kot neprijetne interakcije; sem torej sodi tudi mazohizem kot nekaj, kar lahko zadovolji željo. Psihoanalitik naj bi bil voljan *odzvati se na vlogo*, za kar Sandler uporabi izraz »*prosto lebdeča odzivnost na vlogo*«, saj lahko analitik na ta način izve marsikaj o pacientovem notranjem svetu in konfliktih. Ko se analitik odzove na vlogo, stori to ne le z občutki, ampak tudi z dejanji. Sandler privede primer pacienta, ki je povedi vedno zaključeval z vprašalnim podtonom, zaradi česar je analitik veliko govoril in pojasnjeval, kar običajno ni počel.

Analiza je pripeljala do uvida, da je pacient na ta način ponavljal situacijo z očetom-boksarjem, ki se ga je bal in ki ga je zato, da oče nanj ne bi bil jezen, mnogo spraševal. Ljudje, tako kot seveda tudi analitiki, bodo bolj ali manj dovzetni za aktualizacijo. V primeru, da je v njihovem nezavednem ustrezno oprijemališče za odziv, bodo vstopili v vlogo, bodo torej odzivni na vlogo. Analitik mora biti torej pozoren na dejanja, s katerimi prestopa analitičen okvir, in se vprašati, ali gre v teh primerih za odziv na pacienta, ki si ga slednji želi. Interpretacija te dinamike vodi k napredku v analizi.

Morda lahko na tem mestu razločimo aktualizacijo od vzdejanjanja (acting out). Pri slednjem gre za način, kako pacient skozi kršitve okvirja s svojim vedenjem sporoči o transfernem dogajanju v njem, pri aktualizaciji pa sta v procesu udeležena oba, torej tudi psihoanalitik s svojim kontratransferjem.

Pomembna se mi zdi tudi razmišljanje Ralpa Roughtona (1993), ki vidi aktualizacijo in odziv analitika nanjo kot vir možne korektivne čustvene izkušnje. Sam pa bi dodal, da bi Greenson (1967) odzivnost na vlogo – torej komunikacijo pacienta in analitika, ki izpolnjuje neko pacientovo nezavedno željo – lahko pojmoval kot del realnega odnosa in torej tudi kot nekaj, kar ni nujno vedno interpretirati, ampak lahko služi kot opora terapevtski aliansi.